

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ З ОСОБЛИВОЮ ЖОРСТОКІСТЮ: ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРА, ЗМІСТ

CRIMINALISTIC CHARACTERISTICS OF MURDER PERMITTED WITH PARTICULAR CRUELTY: CONCEPT, STRUCTURE, CONTENT

Романов А.В., аспірант кафедри криміналістики

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

orcid.org/0009-0001-2385-694X

Досліджуються актуальні проблеми формування і застосування криміналістичної характеристики вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, як важливий елемент методики розслідування. Розкрито поняття криміналістичної характеристики зазначеного виду вбивств, визначено її структуру та основні змістовні елементи. Криміналістичну характеристику вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, пропонується розглядати як інформаційно-пізнавальну і описово-статистичну модель, яка відображає криміналістично-значущі відомості про особу злочинця, особу жертви (потерпілого), способи вчинення та приховування і «слідову картину», обстановку вчинення таких вбивств, а аналіз кореляційних взаємозв'язків (кореляцій) між ними слугують підґрунтям для побудови і перевірки слідчих версій та визначення напрямів розслідування. Обґрунтовано, що інформаційною основою формування та реалізації методики розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, виступає криміналістична характеристика даного злочину. Запропоновано виокремлювати серед основних структурних елементів криміналістичної характеристики вбивств, вчинених з особливою жорстокістю такі: 1) особа злочинця; 2) особа потерпілого (жертви); 3) способи вбивства; 4) способи приховування; 5) типові сліди («слідова картина»); 6) обстановка вчинення (місце, час та умови). Зазначається, що важливим є встановлення кореляційних зв'язків між елементами такої характеристики, адже використання цієї інформації виступає фундаментом для формування системи слідчих версій. Обґрунтовується роль та значення криміналістичної характеристики для підвищення ефективності досудового розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю. Проаналізовано типові способи вчинення такого виду вбивств, особливості особи злочинця і потерпілого (жертви), обстановку вчинення, а також типові сліди («слідову картину» злочину) та механізм їх утворення. Досліджено проблеми встановлення кореляційних зв'язків між елементами такої характеристики, проаналізовано їх вплив на формування слідчих версій.

Ключові слова: методика розслідування, спеціальні знання, судова експертиза, вбивство з особливою жорстокістю, криміналістична характеристика, кримінальне провадження, криміналістичні знання.

Current problems of the formation and application of the criminalistic characteristics of murders committed with particular cruelty are studied as an important element of the investigation methodology. The concept of criminalistic characteristics of the specified type of murders is revealed, its structure and main content elements are determined. The criminalistic characterization of murders committed with particular brutality is proposed to be considered as an information-cognitive and descriptive-statistical model, which reflects forensically significant information about the identity of the criminal, the identity of the victim (victim), the methods of commission and concealment and the «trace pattern», the circumstances of the commission of such murders, and the analysis of correlational relationships (correlations) between them serve as a basis for the construction and verification of investigators versions and determining the direction of the investigation. It is substantiated that the informational basis for the formation and implementation of the methodology of investigation of murders committed with particular cruelty is the criminalistic characteristics of this crime. It is proposed to single out the following among the main structural elements of the criminalistic characteristics of murders committed with particular brutality: 1) the identity of the criminal; 2) identity of the victim (victims); 3) methods of killing; 4) methods of concealment; 5) typical traces («trace pattern»); 6) the circumstances of the commission (place, time and conditions). It is noted that it is important to establish correlations between the elements of such a characteristic, because the use of this information serves as a foundation for the formation of a system of investigative versions. The role and meaning are substantiated of criminalistic characteristics for increasing the effectiveness of pre-trial investigation of murders committed with particular cruelty is substantiated. The typical methods of committing this type of murder, the features of the identity of the criminal and the victim (victim), the circumstances of the crime, as well as typical traces (the «trace pattern» of the crime) and the mechanism of their formation are analyzed. The problems of establishing correlations between the elements of such a characteristic were studied, and their influence on the formation of investigative versions was analyzed.

Key words: investigation methodics, special knowledge, forensic examination, murder with special brutality, criminalistic characteristics, criminal proceedings, criminalistic knowledge.

Постановка проблеми. Життя людини, її здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються є найвищою соціальною цінністю. Охорона прав і свобод людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а утвердження і забезпечення цих прав є головним обов'язком держави та суспільства (ст. 3 Конституції України) [9]. Тому, злочини проти життя завжди викликали підвищену увагу, як з боку законодавця, так і з боку науковців і практичних працівників органів правопорядку. Особливе місце серед них займають умисні вбивства, вчинені з особливою жорстокістю, яким є притаманний підвищений рівень суспільної небезпечності, складний механізм злочинної діяльності, а процес кримінального провадження характеризується значними труднощами під час їх розкриття, розслідування і судового розгляду [6, с. 226-232].

Збір доказів та розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, мають свою специфіку, вони харак-

теризуються не лише фактом позбавлення життя, а й способом реалізації злочинного умислу, що супроводжується завданням потерпілому надмірних фізичних або психічних страждань. Скоєння вбивства саме з особливою жорстокістю досить складно встановити, а ще більш складніше довести такий факт у досудовому розслідуванні та судовому розгляді. Така форма насильства свідчить про глибокі деформації особистості злочинця, ескалацію конфліктних відносин або перебування винної особи у стані сильного емоційного збудження [17, с. 249-258]. Саме ці обставини значною мірою ускладнюють процес досудового розслідування та потребують застосування спеціальних знань.

Практика свідчить, що слідчі стикаються з низкою проблем, які пов'язані із розкриттям та розслідуванням вбивств з особливою жорстокістю, встановленням механізму злочину, визначенням моти-

вів і правильною кримінально-правовою кваліфікацією цього діяння. У багатьох випадках складність полягає не у відсутності доказів, а у відсутності системного їх аналізу та неправильній оцінці доказової інформації [12, с. 49-53]. За таких умов особливого значення набуває криміналістична характеристика, яка є певним орієнтиром для слідчого для висунення і перевірки версій.

Водночас, як показує вивчення фахової літератури, проблематика криміналістичної характеристики є недостатньо дослідженою, зокрема, це стосується питань з'ясування сутності та поняття цієї криміналістичної категорії, виокремлення її структурних елементів, а також встановлення кореляційних взаємозв'язків між її елементами, які є підґрунтям для формування слідчих версій та визначення напрямів розслідування. Отже, окреслені проблеми перебувають у фокусі уваги науковців і практиків та потребують наукових пошуків та проведення спеціального дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення та аналіз сучасних наукових досліджень свідчить про значну увагу до проблеми боротьби із злочинами проти життя та здоров'я особи, зокрема, скоєння вбивств, вчинених з особливою жорстокістю. Останнім часом вони є достатньо поширеним об'єктом дослідження та вивчення, як у науках кримінально-правового циклу, так і у правозастосовній практиці. Водночас, увага у таких дослідженнях, головним чином, зосереджена, як правило, на кримінально-правовій характеристиці цього явища [13; 15; 17]. В окремих випадках також розглядаються деякі проблеми виявлення, розкриття та розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю. Разом із тим, вбачається, що на сьогодні недостатньо приділено уваги дослідженню проблемам формування та практичної реалізації криміналістичної характеристики такого виду вбивств.

Дослідженням проблем криміналістичної характеристики та основ розслідування окремих видів кримінальних правопорушень у криміналістичній науці присвячена достатньо значна кількість наукових праць [23]. Розроблення та дослідження проблем криміналістичної методики розслідування певних категорій кримінальних правопорушень були предметом аналізу, вивчення та дослідження науковців-криміналістів, як-то: Ю. Алєніна, Л. Аркуші, А. Волобуєва, В. Гусєвої, В. Журавля, І. Когутіча, В. Коновалової, В. Корж, Є. Лук'янчикова, Г. Матусовського, О. Мотляха, М. Салтєвського, Р. Степанюка, В. Тіщенко, Ю. Черноус, Д. Цехана, В. Шевчука, В. Шепітька, Б. Щура, В. Юсупова та ін. Певна увага приділялася й дослідженню окремих аспектів проблем розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, зокрема, у наукових працях: І. Борисенко [1], Н. Ісагової [5; 6; 7], А. Кунтій [11], С. Страхова [15] та інших вчених.

Водночас, аналіз літератури і правозастосовної практики свідчить про відсутність актуальних криміналістичних рекомендацій щодо формування і реалізації криміналістичної характеристики вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, що негативно впливає на ефективність роботи органів досудового розслідування у боротьбі із такими кримінальними проявами. Сьогодні низка проблем залишається не вирішеними та є такими, що потребують наукового обґрунтування і спеціальних комплексних досліджень.

Метою дослідження є системно-структурний і комплексний аналіз проблем побудови, формування та практики застосування криміналістичної характеристики вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, зокрема, з'ясування сучасного розуміння поняття криміналістичної характеристики такого виду вбивств, визначення основних її структурних елементів, встановлення їх кореляційних взаємозв'язків, ролі та значення для висунення й перевірки слідчих версій, визначення основних напрямів розслідувань та алгоритмів дій слідчого (про-

курора) у розв'язанні наявних слідчих ситуацій, що складаються на тому чи іншому етапі процесу розслідування.

Виклад основного матеріалу. Розслідування кримінальних правопорушень за своєю суттю є специфічний дослідницький процес, процес пізнання [16, с. 252-259]. Водночас, своєрідність розслідування як процесу пізнання, полягає головним чином у тому, що його предметом є суспільно-небезпечні, протиправні дії, причини, які сприяють їх виникненню [8, с. 66-68]. У зв'язку з цим, все більшої актуальності перед представниками наукової спільноти та професійними учасниками кримінального провадження постає консолідація своїх зусиль щодо формування індивідуалізованої, динамічної інформаційної моделі [3, с. 802], спрямованої на відображення специфічних рис та характеристик такого злочинного діяння, як вбивство, вчинене з особливою жорстокістю (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України).

Умисне вбивство з особливою жорстокістю є одним із різновидів умисного вбивства при обтяжуючих обставинах. При цьому варто враховувати, що будь-яке умисне вбивство – це прояв жорстокості, а тому надзвичайно важливим є встановлення тієї межі, яка дозволить відокремити просто «жорстокість» від «особливої жорстокості». У цьому плані важливим є встановлення ознак складу вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, особливостей предмета доказування у таких кримінальних провадженнях, встановлення джерел криміналістичної й доказової інформації про жорстокість у способі та обстановці вчинення умисних вбивств і умисел винної особи. Саме це обумовлює наше звернення до проблеми визначення кримінально-правового змісту умисного вбивства, вчиненого з особливою жорстокістю, та особливостей його розслідування.

У структурі окремої методики розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, ключове місце займає криміналістична характеристика цього різновиду кримінальних правопорушень. У зв'язку з цим, В. А. Журавель слушно зазначає, що криміналістична характеристика як важлива у науково-теоретичному та практичному плані категорія, має невичерпний внутрішній потенціал і тому потребує подальшої розробки [2, с. 143]. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень – це не криміналістичний пережиток минулого, не «ілюзія» й не «криміналістичний фантом», а реально діюча наукова категорія криміналістики, яка слугує підґрунтям для розроблення найбільш цілеспрямованих і ефективних окремих криміналістичних методик [19, с. 62-66].

Останнім часом у криміналістиці та судовій експертизі перспективними напрямами досліджень є проблеми технологізації та пріоритетизації досудового розслідування та судового розгляду [20; 21]. З огляду на це, для перспектив розвитку і удосконалення криміналістичної характеристики важливого значення набувають дослідження і розробки у цій царині знань із можливістю адаптації та застосування при формуванні криміналістичних характеристик окремих видів кримінальних правопорушень у «найближчому майбутньому».

В теорії криміналістики існують різні підходи до визначення поняття криміналістична характеристика злочину [1, с. 38; 2, с. 75; 8, с. 360; 10, с. 828 та ін.]. У фаховій літературі зазначається, що криміналістичну характеристику слід розглядати як: а) теоретичну концепцію – основи формування окремих методик розслідування злочинів; б) робочий інструмент розслідування (його інформаційну базу), як систему зібраних і узагальнених даних про криміналістично-значущі ознаки злочину. Отже, криміналістична характеристика злочинів – це узагальнена інформаційна модель, що являє собою систематизований опис типових криміналістично значущих ознак злочину, що відбивають закономірні зв'язки між ними і слугують підґрунтям й перевірці слідчих версій при розслідуванні, мають

суттєве значення для їх виявлення, розкриття та розслідування [22, с. 803-804].

З огляду на викладене, на наш погляд, *криміналістична характеристика вбивств, вчинених з особливою жорстокістю* – це своєрідна інформаційно-пізнавальна і описово-статистична модель, яка відображає криміналістично-значущі відомості про особу злочинця, особу жертви (потерпілого), способи вбивства та приховування і «слідову картину», обстановку вчинення таких вбивств, а аналіз кореляційних взаємозв'язків (кореляцій) між ними слугують підґрунтям для побудови і перевірки слідчих версій та визначення напрямів розслідування й алгоритмів дій слідчого (прокурора) у слідчих ситуаціях на певних етапах досудового розслідування.

Важливим напрямом удосконалення можливостей побудови ефективних методик розслідування є формування змісту криміналістичної характеристики вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, та визначення її структурних елементів. При цьому варто враховувати, що структура криміналістичної характеристики відображає внутрішню побудову системи типових ознак, що мають значення для розслідування, та визначає логічну послідовність їх дослідження [24, с. 59-77].

Аналіз фахових джерел, опитування практичних працівників у структурі елементів криміналістичної характеристики вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, дають змогу виокремлювати такі : 1) особа злочинця; 2) особа потерпілого (жертви); 3) способи такого вбивства; 4) способи приховування; 5) типові сліди («слідова картина»); 6) обстановка вчинення (місце, час та умови). Це основні елементи криміналістичної характеристики таких видів вбивств, їх кількість може змінюватися, але саме ці вищезазначені елементи характеристики дають можливість встановити кореляційні взаємозв'язки і побудувати систему слідчих версій, що є важливим у формуванні криміналістичної методики розслідування.

Вбачається, що криміналістична характеристика виконує свою практичну (прагматичну) функцію і є частиною окремої криміналістичної методики, вона використовується у слідчій діяльності і є належним інструментом у розслідуванні, сприяє висуненню слідчих версій [18, с.128]. Розглянемо коротко зміст окремих елементів криміналістичної характеристики вбивств, вчинених з особливою жорстокістю.

Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики охоплює сукупність соціально-демографічних, психологічних та кримінально-правових характеристик особи, яка вчинила злочин. Для вбивств з особливою жорстокістю типовими є такі риси, як підвищена агресивність, емоційна нестабільність, наявність конфліктних стосунків із потерпілим. У більшості випадків при вивченні і аналізі матеріалів судової та слідчої практики щодо цієї категорії вбивств було встановлено факти, які свідчили про прояви жорстокості та схильності до проявів насильства у підозрюваного ще й до вчинення ним вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, стосовно яких наразі уже проводилося розслідування. Психологічні особливості особи злочинця, мотиви вчинення вбивства можуть вказувати на схильність до насильства та жорстокості.

У проведених дослідженнях зазначається, що серед виявлених осіб, що вчинили вказаний злочин, переважають особи чоловічої статі, віком 18-54 роки (82 % від загальної кількості встановлених осіб). Частка жінок становить 8 % від загальної кількості встановлених злочинців. Найбільша кількість осіб жіночої статі, що вчинили вбивство з особливою жорстокістю – 8 осіб, встановлена у 2017 р. Серед встановлених осіб понад 99 % є громадянами України, у 2017 р. встановлена 1 особа – іноземець (громадянин країни СНД). Базову середню освіту мають 70 %, вищу закінчену освіту – 4,7 %, початкову – 3 %. Частка дієздатних осіб, але що не працюють і не навчаються на

момент вчинення вбивства з особливою жорстокістю – 67 %. Частка осіб, які вчинили вбивство з особливою жорстокістю групою осіб становить 26 %. У стані алкогольного сп'яніння під час вчинення злочину перебувало 47 % злочинців, у стані наркотичного сп'яніння – 1,7 %. Їх поведінка під час вчинення злочину характеризувалася агресивно-насиленою спрямованістю, безжальністю, особливою жорстокістю та цинізмом [7]. Отже, вивчення особи злочинця дозволяє прогнозувати його поведінку та визначати тактику проведення слідчих (розшукових) дій та тактичних комбінацій і операцій [25, с. 61-68].

Особа потерпілого (жертви). Дані про потерпілого (жертву) мають важливе криміналістичне значення, оскільки у більшості випадків між потерпілим і злочинцем існували попередні соціальні або особисті зв'язки. Аналіз способу життя, поведінки та міжособистісних відносин потерпілого сприяє встановленню мотивів злочину та звуженню кола можливих підозрюваних. Щодо потерпілої особи (жертви), то в криміналістичній характеристиці окрім загальних соціально-демографічних даних (стать, вік, місце проживання, роботи або навчання, професія, фах, освіта тощо) суттєвими є відомості про риси характеру, навички, звички, схильності, зв'язки і стосунки, способи життя, наявність ознак віктимної поведінки, тобто підвищену здатність ставати жертвою кримінального правопорушення в результаті провокуючої або сприяючої поведінки [10, с. 829].

За результатами досліджень, вивчення та аналіз матеріалів судової та слідчої практики показав, що переважно потерпілими (жертвами) є особи жіночої (67%) та чоловічої (33%) статі, частка неповнолітніх становить 12% від загальної кількості жертв. При цьому неповнолітні стають жертвами вбивства з особливою жорстокістю разом з дорослим, як правило одним із батьків (у 100% встановлених випадків). Встановлено, що в переважній більшості випадків злочинець та жертва знали один одного :перебували у шлюбі або проживали разом як подружжя; раніше перебували у близьких стосунках (проживали разом, зустрічалися); жертвою є один із батьків злочинця або близький родич; мали товариські стосунки; мешкали неподалік (сусіди); познайомилися напередодні вчинення вбивства (провели разом вечір, гуляли в одній компанії тощо); не мали попередніх стосунків, але злочинець знав про матеріальне становище жертви, місце її проживання чи тимчасового перебування, й вбивство з особливою жорстокістю вчинене у сукупності з корисливим злочином, переважно розбійом (ст. 187 КК України). Більше того, у більшості встановлених випадків вчиненого вбивства з особливою жорстокістю (понад 70%) був наявний конфлікт між жертвою та злочинцем, який виник раптово, наприклад, під час сумісного розпивання алкогольних напоїв, або довготривалий конфлікт чи неприязні стосунки на ґрунті побуту, ревності, розподілу майна, спадщини тощо [6, с. 226-232].

Отже, встановлення та вивчення особи, яка стала потерпілою (жертвою) внаслідок вбивства з особливою жорстокістю, має ключове значення. Наявність інформації про особу загиблого нерідко стає відправною точкою для розслідування, оскільки аналізуючи ці дані, можна дослідити його коло спілкування, близьке оточення та обставини життя, які допомагають слідчому встановлювати факти, які є ключем розкриття злочину. Також враховується віктимна поведінка жертви. Вміле використання таких відомостей дозволяє сформулювати робочі версії щодо розслідуваного вбивства.

Способи вбивства з особливою жорстокістю як елемент такої характеристики відображає сукупність дій злочинця на всіх етапах злочинної діяльності, які охоплюють способи підготовки, вчинення та приховування цього різновиду вбивства. Спосіб кримінального правопорушення (готування, учинення, приховування) – це образ

дій правопорушника, що охоплює систему операцій і прийомів, спрямованих на досягнення протиправного результату [10, с. 830]. Для вбивств з особливою жорстокістю характерні способи, що передбачають тривале або інтенсивне застосування насильства, використання різних знарядь та засобів, а також дії, спрямовані на завдання потерпілому особливих фізичних або психічних страждань. Аналіз способу вбивства, вчиненого з особливою жорстокістю, дозволяє зробити висновки щодо мотиву, емоційного стану та особистісних характеристик злочинця.

Вивчення матеріалів слідчої практики свідчить, що вбивства з особливою жорстокістю майже завжди вчиняються без попередньої підготовки. У більшості випадків злочинці одразу втілюють у життя злочинний намір, який виник раптово. Мають місце непоодинокі випадки, в яких намір вчинити вбивство з особливою жорстокістю виникає після вчинення іншого злочину, з метою недопущення подальшого звернення потерпілого до правоохоронних органів із відповідною заявою.

Підготовка до вчинення такого вбивства, як правило, включає такі дії: спостереження за жертвою з метою з'ясування місця проживання, розпорядку дня, місця роботи, посади, маршрутів пересування, наявності транспортних засобів і охорони; створення хибного алібі, що передбачає визначення місця перебування під час злочину, залучення осіб, які підтвердять це, та їх детальну інструктаж; розробку плану вбивства; підбір співучасників; пошук знарядь для його здійснення; вибір місця й часу вчинення злочину; а також аналіз умов, необхідних для реалізації злочинного задуму тощо [14, с. 33].

Найчастіше вбивства з особливою жорстокістю вчиняються такими способами: нанесення ударів руками та ногами, стрибання ногами на тіло й голову потерпілого; нанесення колочо-ріжучих ударів ножом, іншими гострими предметами, а також предметами рублячої дії (сокирою, лопатою та ін.); ампутація ножом частин тіла; нанесення ударів тупим предметом (молотком, металевим палицею, дерев'яним поліном, скляною пляшкою, дерев'яною палицею (скалкою), обухом сокири та ін.); удусення руками, предметом (дротом, мотузкою, зав'язками та ін.); облиття бензином чи іншою горючою речовиною та підпалення потерпілого; утоплення у ємкості з водою (відрі тощо) та інші. Непоодинокі випадки, коли злочинці застосовують одночасно вищевказані способи вчинення таких вбивств [4].

Способи приховування вбивства з особливою жорстокістю мають свою специфіку. Приховування наслідків протиправних дій передбачає знищення слідів правопорушення, укладення або унеможливлення ідентифікації жертви злочину (знівечення, спалювання, розчленування, створення обличчя трупа), інсценування, фальсифікацію, повідомлення неправдивої інформації. Заходи, вжиті для приховування слідів злочину, які можуть свідчити про намір приховати особливу жорстокість. Найбільш традиційними способами приховування є: знищення слідів злочину; приховування чи знищення знарядь і засобів; інсценування вбивства під нещасний випадок чи самогубство; знищення трупа (спалювання, утоплення, розчленування, закопування); спотворення трупа з метою приховування особи потерпілого. Як правило, такі дії пов'язані з бажанням убивці уникнути відповідальності, приховати свою причетність до злочину [10, с. 830, 836].

До найпоширеніших способів приховування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, слід віднести: а) знищення слідів злочинної діяльності на етапі підготовки, вчинення та приховування такого вбивства; б) маскуванню злочинної діяльності (запобіжні заходи по прослуховуванню телефонів, періодична зміна місця проживання, створення тайників для збереження знарядь злочину); 3) фальсифікація та маскуванню слідів злочинної діяльності; 4) приховування інформації та її носіїв про обставини вбивства, вчиненого з особливою жорстокістю; 5) перенесення трупа з місця вчинення вбивства в інше важкодоступне; 6) знищення і приховування знарядь вбивства та знищення слідів злочину; 7) маскуванню зовніш-

нього виду злочинця та постійна зміна місця або регіону мешкання тощо.

Типові сліди («слідова картина») включають сукупність матеріальних, ідеальних та цифрових слідів, що відображають механізм учинення вбивств, вчинених з особливою жорстокістю. Для вбивств з особливою жорстокістю характерна наявність великої кількості тілесних ушкоджень, слідів боротьби, значних пошкоджень обстановки. Важливого значення також набувають ідеальні сліди та цифрові сліди. Це можуть бути сліди перебування особи у певному місці (наприклад, відеозапис з камери відеоспостереження), ідеальні сліди (сліди пам'яті) очевидців перебування особи у певному місці тощо.

Типову «слідову картину» вбивств з особливою жорстокістю становлять: а) безпосередньо труп, виявлений на місці події; б) стан одягу трупа та тілесні ушкодження на ньому; в) знаряддя та засоби злочину (їх частини) (ніж, вогнепальна зброя, їх частини та ін.); г) сліди-відображення особи злочинця та інших, причетних до злочину осіб (сліди-відображення зовнішності особи, сліди пальців рук), а також біологічні, запахові сліди вищевказаних осіб; д) сліди крові, рук, ніг, зубів злочинця і потерпілого; є) сліди боротьби, що виявлені на місці події та на тілі, одязі потерпілого; ж) сліди транспортних засобів, знарядь учинення злочину; з) частини одягу, мікрооб'єкти; к) ідеальні сліди (сліди пам'яті); л) цифрові сліди та ін.

Аналіз слідової картини дозволяє реконструювати послідовність подій та встановити роль кожного з учасників цієї події. Дослідження слідів і речових доказів може вказати на особу злочинця, особу потерпілого й виявити негативні обставини злочину. Виявлення і аналіз слідів, установлення причинних зв'язків дають змогу побудувати картину події, сформувати уявні (дійсні) моделі злочину, механізм його вчинення [10, с. 837-838].

Обстановка вчинення вбивства з особливою жорстокістю (місце, час та умови) знаходиться у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності зі слідовою картиною та способами цього злочину. Обстановка такого вбивства включає місце, час та умови вчинення цього виду злочину. Встановлення часу вчинення злочину дає змогу з'ясувати не лише безпосередній момент учинення події (наприклад, час настання смерті), а й установити тривалість і послідовність різних дій, часові зв'язки між певними фактами [10, с. 831].

Обстановка вчинення вбивств з особливою жорстокістю має істотний вплив на механізм злочину. Найчастіше такі злочини вчиняються в умовах обмеженого соціального контролю, що створює можливість для тривалих насильницьких дій. Аналіз обстановки дозволяє встановити об'єктивні умови реалізації злочинного наміру та визначити напрями пошуку доказової інформації. Обстановка вчинення такого вбивства може поділятися на такі елементи: обстановка, що передувє вчиненню, обстановка безпосереднього вчинення та обстановка після вчинення такого вбивства. У структурі місця вбивства з особливою жорстокістю необхідно виокремити: місце готування, місце вчинення та місце приховування вбивства з особливою жорстокістю. Визначення місця вчинення вбивства з особливою жорстокістю є джерелом інформації про типові сліди, спосіб учинення злочину, знаряддя та засоби вчинення злочину та особу злочинця.

Практика показує, що більшість кримінальних правопорушень цієї категорії вчиняються за місцем проживання потерпілого – місцями вчинення вбивств є квартири та житлові будинки або інші приміщення (гараж, сарай, погріб тощо) та прибудинкова територія (подвір'я). В окремих випадках місце вчинення вбивства з особливою жорстокістю є спільне місце проживання потерпілого й злочинця, або тільки злочинця. Також вбивства з особливою жорстокістю можуть вчинятися й на відкритій місцевості (парки, лісопосадки, дорога, вулиця населеного пункту тощо). Такі злочини переважно вчиняються у вечірній час та нічний час. Нерідко виникненню злочинного умислу передувало вживання алкоголю, що зумовило піддурня для виникнення спорів та конфліктних ситуа-

цій, або ж зумовлює виникнення умислу на вчинення інших злочинів – розбійних нападів, зґвалтувань, для приховання яких виникає умисел на вчинення вбивства [5, с. 72–73].

Отже, криміналістична характеристика вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, має своє функціональне призначення, оскільки слугує побудові і перевірці слідчих версій у розслідуванні певних кримінальних правопорушень та сприяє: а) побудові типових програм (алгоритмів) і моделей розслідування кримінальних правопорушень (своєрідних матриць); б) формуванню окремих криміналістичних методик; в) визначенню напрямків розслідування, алгоритмів слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій того або іншого виду кримінального правопорушення. Практичне ж значення криміналістичної характеристики в загальному розумінні полягає в тому, що при наявності одних ознак слідчий може передбачити наявність інших і провести необхідні слідчі (розшукові) дії з метою встановлення та розшуку особи злочинця [22, с. 789–795].

Висновки. Таким чином, інформаційною основою формування та реалізації методики розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, виступає криміналістична характеристика даного злочину. Серед структурних елементів криміналістичної характеристики вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, основними виступають: 1) особа зло-

чинця; 2) особа потерпілого (жертви); 3) способи вбивства; 4) способи приховування; 5) типові сліди («слідова картина»); 6) обстановка вчинення (місце, час та умови).

Побудова та формування криміналістичної характеристики цього виду вбивств передбачає не лише дослідження, систематизацію та опис окремих елементів такої характеристики, але й обов'язково визначає необхідність встановлення кореляційних зв'язків (залежностей) між ними. Така характеристика виступає, як системне утворення, якому притаманна системність і повторюваність способів вчинення, що дає можливість встановити певні кореляції й відносин між її елементами, які існують не ізольовано, а у нерозривному взаємозв'язку, тобто вони залежать один від одного і, у свою чергу, є підґрунтям для висунення робочих версій та формування програм розслідування у тих чи інших слідчих ситуаціях.

Отже, за своєю сутністю криміналістична характеристика вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, є своєрідною описово-статистичною та інформаційно-пізнавальною моделлю, яка відображає криміналістично-значущі відомості про особу злочинця, способи вчинення та приховування і «слідову картину», обстановку вчинення таких вбивств, а аналіз кореляційних взаємозв'язків (кореляцій) між ними слугують підґрунтям для побудови та перевірки слідчих версій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисенко І. В. Методика розслідування вбивств із розчленуванням трупа : монографія. Харків : Право, 2021. 720 с.
2. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2012. 304 с. <https://ivpz.kh.ua/uk/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%>
3. Жуков А. А. Діяльність з виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. Ужгород, 2024. №5. С. 799–808. URL <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/313173/304208>
4. Ісагова Н. Знаряддя та засоби вчинення вбивств з особливою жорстокістю. Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Вісімдесят треті економіко-правові дискусії». (Тернопіль, Україна – Ополь, Польща, 27–28.02.2024 р.) <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4760/>
5. Ісагова Н. М. Методика розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю : дисертація на здобуття ступеня доктора філософії. Київ: Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. 2025. 237 с. <https://www.uacademic.info/ua/document/0825U000802>
6. Ісагова Н. М. Окремі елементи події кримінального правопорушення, що підлягають з'ясуванню на початковому етапі розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Право*. Ужгород, 2024. Т. 3. Вип. 83. С. 226–232. <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/310581/301900>
7. Ісагова Н. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики. *Шістдесят треті економіко-правові дискусії: матеріали Міжн. Наук.-практ. конф.* (Тернопіль, Україна – Ополь, Польща, 23–24.03.2022 р.) <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-3920/#>
8. Коновалова В. О. Вибрані твори. Нац. ун-т «Юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого». Харків: Апостіль, 2012. 528 с. https://ek.nlu.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_01/cgiirbis_64.exe?Z21ID=
9. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 No 254к/96-ВР // Верховна Рада України. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/Laws/show/254k/96-vr>
10. Криміналістика: підручник / В. М. Шевчук, В. А. Журавель, В. Ю. Шепітько та ін.; за ред. В. М. Шевчука. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2024. 1008 с. https://pravo-izdat.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=5587
11. Кунтії А. І. Методика розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання. Монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 220 с. <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/56>
12. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: монографія. К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 360 с. https://ek.nlu.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_01/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=IBIS&P21DBN=IBIS&
13. Олійник О. С. Деякі питання кваліфікації умисного вбивства з особливою жорстокістю (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України). *Вісник асоціації кримінального права України*. 2018. Том 1. № 10. С. 94–106. <https://vakp.nlu.edu.ua/article/view/161670>
14. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / О. В. Бишевец, М. А. Погорельский, Д. Б. Сергеева та ін.; за ред. М. А. Погорельського та Д. Б. Сергеевої. К.: Алерта, 2015. 536 с. <https://pravo-izdat.com.ua/kriminalniy-proces/rozsliduvannya-okremih-vidiv->
15. Страхова С. В. Криміналістичні аспекти доказування у кримінальних справах про вбивства, вчинені з особливою жорстокістю. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. Т. 22 (61). № 1. 2009. С. 357–366. <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure>
16. Тищенко В. В. Розкриття злочинів як пізнавальна діяльність і основне завдання розслідування. *Наукові праці НУ «ЮОА»*. Одеса, 2013. Т. 13. С. 252–259. <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/896c6bb3-b4b2-434f-95d3-b3c6fad22a88/content>
17. Черепій П. П. Окремі питання призначення покарання за умисне вбивство, вчинене з особливою жорстокістю. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 1 (3). 2013. С. 249–258. http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1_2013/24.pdf
18. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: монографія. Харків : «Харків юридичний». 2010. 320 с. <https://www.lute.lviv.ua/>
19. Шевчук В. М. Криміналістична характеристика злочинів: «криміналістичний пережиток чи реально діюча категорія криміналістики». *Правничий часопис Донецького університету: наук. журнал*. № 1 (9). Донецьк: Донецький нац ун-т, 2003. С. 62–66. <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/17704>
20. Шевчук В. М., Тищенко О. І. Технологізація криміналістики, судової експертизи і кримінального провадження в сучасних умовах цифровізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 12. 2024. С. 375–380. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-12/86>
21. Шевчук В. М. Діджиталізація, технологізація і пріоритезація у криміналістиці: проблеми, напрями, перспективи. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Вип. 6. 2025. С. 281–287 (0.8 д.а.). DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.42>
22. Шевчук В. М. Криміналістика: традиції, новації, перспективи : добірка наук. пр.; упоряд.: Н. А. Чмута. Харків : Право, 2020. 1280 с.
23. Shevchuk V., Varniarchuk V., Borysenko I., Zatenatskyi D., Semenov V. Criminalistic methodics of crime investigation: Current problems and promising research areas. *Revista Juridica Portucalense*. 2022. Vol. 32. P. 320–341. DOI: 10.34625/issn.2183-2705(32)2022.ic-14. URL: <https://revistas.rcaap.pt/juridica/article/view/28241>
24. Shevchuk, V., Zhuravel, V., Yevdokimenko, S., Yevdokimenko, S., Myshkov, Y. Forensic Examination and Criminalistics in Investigating War Crimes: European and Ukrainian Experiences. *Jurnal Media Hukum*, 32(1), 59–77. DOI: <https://doi.org/10.18196/jmh.v32i1.25056>
25. Shevchuk V., Kostenko M., Myshkov Y., Papusha I. & Hryshko I. Functional Purpose of Tactical Operations in the Development of Criminalistic Methodics of Crime Investigation. *Pakistan Journal of Criminology*. Vol. 15, 2, 2023, 61–78. <https://www.pjcriminology.com/public>

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.11.2025
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 16.12.2025
Дата публікації: 30.12.2025